

Platonopolis: Platonic Political Philosophy in Late Antiquity
Dominic J. O'Meara
Oxford: Clarendon Press, 2005, 249 sayfa.

İbrahim Aksu*

Miladi 8. yüzyıldan başlayıp sistematik bir şekilde yaklaşık iki asır boyunca devam eden tercüme hareketi süresince, antik dünyaya ait felsefe-bilim müktesebatının çok önemli bir kısmının başta Yunanca olmak üzere çeşitli dillerden Arapçaya yapılan çeviriler üzerinden henüz yeni gelişmekte olan İslam medeniyetine aktarıldığına şahit olmaktayız. Bahse mevzu tercüme, bu medeniyetin bünyesinde yeni bir disiplin olarak felsefesinin inşasına büyük katkılarda bulunmuştur. İslam medeniyetinin bir ürünü olma anlamında İslam felsefesi biçiminde isimlendirdiğimiz o disiplinin alımladığı ve istifade ettiği birikim arasında ise Yeni Platoncu felsefe de bulunmaktadır. Biraz daha yakından incelendiğinde, Yeni Platoncu sistemin metafizik unsurlarının İslam filozoflarınca daha yaygın şekilde benimsendiği, aynı sistemin felsefenin diğer branşlarına ilişkin teklif ettiği yaklaşımların ise ilk anda ve bariz biçimde kendisini yeterince göstermediği müşahade edilmektedir. Hiç şüphesiz böylesi bir tablonun varlık buluşunu açıklayabilmek adına ilk akla gelen neden İslam filozoflarının bilinçli tercihleridir. Bir diğeri ise, tercüme mahsulü eserlerin muhtevalarıdır. Her iki neden de vakıayı izah adına ciddiyetle dikkate alınmayı hak etmektedir. Bununla birlikte, daha öncesinde vuzuha kavuşturulması gereken mühim bir nokta bulunmaktadır. O da bizatihi Yeni Platoncu okulun felsefenin ilgili alanlarıyla ilgilenip ilgilenmediği, şayet ilgilendiyse ürettiği bilginin mahiyetinin ne olduğu meselesidir. Nitekim bu felsefeye dair genel ve yaygın kanaat, onun çok yoğun bir biçimde öte dünya ile alakadar bulunduğu, söz konusu yoğunluk dolayısıyla da bu dünyaya müteallik meselelerle fazlaca ilgilenmediği şeklindedir. Şayet bu kanaat doğruysa, İslam filozoflarının Yeni Platoncu metafiziğe verdikleri ağırlığı anlamlandırmak oldukça kolay hale gelecektir. Fakat vakıa gerçekte de böyle midir? Yeni Platonculuk bu dünyaya dair problemlere hakikaten teveccüh etmemiş midir? Yeni Platoncu siyaset felsefesini inceleme konusu yapan kayda değer bir çalışma bize zikredilen soru hakkında olumsuz bir cevap sunmakta ve az önce belirtilen yaygın kanaatin yanlış olduğunu söylemektedir. Hem sorunun kendisinin hem de ona verilen bu yanıtın İslam felsefesi tarihi açısından oldukça

* (Ar. Gör.). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. E-posta: aksuibrahim34@gmail.com
Geliş T. / Received Date: 16/10/2017 Kabul T. / Accepted Date: 01/11/2017

ehemmiyet arz etmesi hasebiyle ilgili çalışmayı tanıtmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Platon'un vefatını müteakip süreçte onun felsefesini hareket noktası itti-haz eden ve bu filozofun öğretilerini farklı açılardan yeniden yorumlayan çeşitli müstakil felsefe okulları vücut bulmuştur. Bunların sonuncusu ise miladi 3. asrın ortalarında kurulup geç antik dönem boyunca varlığını devam ettiren ve yaklaşık son iki asırdır da Yeni Platonculuk adıyla kendisine hususi şekilde atıfta bulunulan felsefe okuludur.¹ Antik felsefeye dair çalışmalarıyla bilinen ve Yeni Platonculuğun bir siyaset felsefesine sahip olduğunu düşünen Dominic J. O'Meara, bu iddiasını kanıtlayıp ilgili felsefenin ayrıntılarını ortaya koymak üzere burada tanıtmayı hedeflediğimiz çalışmasını kaleme almıştır. Eser bir giriş, üç ana bölüm, bir sonuç ve iki de ekten müteşekkil biçimde tasarlanmıştır.

İki alt başlığa sahip giriş kısmındaki incelemesine Yeni Platoncu felsefenin bu dünya hayatına yönelik yaklaşımına ilişkin yaygın kanaati ortaya koymakla başlayan müellif (s. 3-5), akabinde kendisinin siyaset felsefesinden ne anladığını belirginleştirmektedir (s. 5-8). Bu ilk alt başlığın geri kalanında O'Meara önce Yeni Platonculuğun merkezi unsurları arasında sayılan *teşebbüh-billâh* öğretisinin siyaset felsefesi ile bağlantısına kısaca değinmekte (s. 8-10), sonra da çalışmasının genel planını izah etmektedir (s. 10-12). İkinci alt başlıkta ise okul mensubu filozofların yaşadıkları zaman dilimlerini, coğrafyalarını ve sosyal bağlarını ortaya koymaktadır (s. 13-26).

Birinci bölüm, Yeni Platoncu siyaset felsefesinin insan ölçeğindeki tezahürünü konu edinmektedir. Bu tezahür, özü itibarıyla Phythagoras'tan beri bilinegelen fakat farklı okul ve filozoflar nezdinde birtakım değişiklikler sergilediği görülen teşebbüh-billah öğretisi ile kaimdir ve okulun ahlak felsefesiyle de iç içedir. Şöyle ki, ilgili öğretinin erdemlerle olan ilişkisi Yeni Platoncu felsefede özellikle vurgulanmış ve insanın tanrı-benzeri hale gelebilmesinin vasıtalarının erdemler olduğu belirtilmiştir. Teşebbüh-billâh ile erdemler arasında kurulan sıkı irtibat, bahse mevzu felsefe ekolünün ahlak görüşü yanında siyaset görüşünün de genel çerçevesini çizmiştir. O'Meara da o çerçeveyi dikkate alarak birinci bölümün muhtevasını şekillendirmiş gözükmektedir. Buna göre, dört başlıktan ibaret bölümün ilk alt başlığı teşebbüh-billâh öğretisinin antik dünyadaki serüvenin ana hatlar/önde gelen filozof ve okullar üzerinden kısaca tasvirine ayrılmıştır (s. 31-39). Bir diğeri, öğretinin kalbinde yatan erdem anlayışının izahı ile ilgilenmektedir (s. 40-49). Zira kurucu Plotinus (M.Ö. 204-270)'tan itibaren Yeni Platoncu filozoflar, insanı nihai

¹ Yeni Platonculuk terimine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Pauliina Remes, *Neoplatonism*, (Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 2008), 1-8.

hedefine ulaştıracak yani onu ilahîleştirecek (divinization) ve Tanrı-benzeri bir varlık haline getirecek (becoming like God) vasıtalar şeklinde değerlendirdikleri erdemleri farklı varlık düzeylerinde farklı şekillerde tezahür eden olgular olarak tasavvur etmişlerdir. Böylesi bir kavrayış tarzı ise ortaya hiyerarşik biçimde yapılanmış değişik erdem seviyeleri (scale of virtues) çıkarmıştır. Söz konusu seviyelerin birincisinde erdemlerin muhtevası siyasetle ilgilidir ve nitekim aldıkları isim de “siyasi erdemler (political virtues)”dir (s. 40). Okulun siyaset felsefesinin çıkış kaynağı ve Dominic J. O’Meara’nın temel hareket noktası da burasıdır. Bölümün diğer alt başlıkları, ikincinin doğrudan bir devamı olarak, okulun ilimlere yönelik farklı seviyeleri gözeten yaklaşımı (scale of sciences) (s. 50-60) ile öğrencilerine sunduğu felsefe müfredatını (s. 61-68) siyasetle irtibatları muvacehesinde tetkik konusu yapmaktadır.

İkinci bölüm, siyaset felsefesinin devlet ölçeğindeki yansımaları araştırmaktadır. Bu yansıma kendisi ilahîleşmiş insanın tıpkı Platon’un hakikati öğrenmesi akabinde mağaraya dönen filozofu gibi toplumunu aydınlatmak üzere geri dönmesi ve filozof-kral olarak idareyi eline alıp bu kez siyasi ve toplumsal hayatı ilahîleştirmeye çalışması şeklinde belli etmektedir (s. 71). Bölüm, bütün bu sürece ilişkin ayrıntıları açıklığa kavuşturma gayesi üzerine kuruludur. O maksatla müellif beş başlık altında önce filozof-kral/kraliçe mefhumunu (s. 73-86), akabinde yasama (s. 87-105) ve yürütme (s. 106-115) yönleriyle siyaset bilimini, sonrasında dinin siyasi işlevini (s. 116-131) ve son olarak da toplum nezdinde gerçekteştirilmesi arzulanan siyasi ve sosyal dönüşümün imkân ve de sınırlılıklarını (s. 132-139) incelemektedir.

Son bölüm, kitabın bu noktasına kadar çerçevesi çizilip muhtevası belirlenen Yeni Platoncu siyaset felsefesinin Hristiyan (s. 145-184) ve İşlam felsefeleri (s. 185-197) üzerindeki etkilerine ayrılmıştır. Hristiyan felsefesinin aksine İşlam felsefesi kapsamında –diğer eserlerine olan birkaç atfı hesaba katmazsak- yalnızca Fârâbî’nin *el-Medînetu’l-Fâzıla* isimli eseri incelenmiştir. Eserde filozofun ortaya koyduğu metafizik arka plan genel hatlarıyla okuyucuya aktarılmış (s. 187-189), devamında Fârâbî’nin insana özgü gayelerin tahakkuku için toplumun varlığını gerekli görmesi meselesi ele alınmıştır (s. 189-191). Bunu erdemli şehrin yöneticisine (s. 191-193) ve dinin bu şehirdeki fonksiyonuna (s. 194) ilişkin alt başlıklar takip etmiştir.

Sonuç başlığında ise müellif eserin iddiasının ana bileşenlerini ve ilgili bölümler muvacehesinde ulaşılan neticeleri özetlemiştir (s. 198-205). Kitabın bitimine ilave edilen eklerin ilki, alanyazında Yeni Platoncu felsefeyi temsil etmediği varsayılan ve yazarın da metodik endişelerle konuya ilişkin değerlendirmelerinde dikkate almadığını belirttiği bir filozofun, Themistius’un Yeni Platoncu siyaset felsefesi ile irtibatını soruştırmaktadır. İkinci ek ise,

müellifin Platoncu bir hatip olan Sopatros 3'un yine bu çerçevedeki görüşleri üzerine kaleme aldığı notlarını içermektedir (s. 209-211).

Son olarak, Dominic J. O'Meara'nın bu eserine dair genel bir değerlendirmede bulunabilir ve diyebiliriz ki, eser, Yeni Platoncu düşünce sistemini siyaset felsefesi bakış açısından incelemek ve böylesi bir felsefenin varlığını kanıtlamak suretiyle okulun yalnızca öte âlemle değil aynı zamanda bu dünyaya ile de ilgilendiğini, dolayısıyla aksi yöndeki yaygın kanaatin gerçeği yansıtmadığını delilleriyle gözler önüne sermektedir. Bahsi edilen siyaset felsefesinin ayrıntıları yanında onun Hristiyan ve İslam siyaset felsefelerine olan muhtemel etkilerinin de içerisinde tartışılıyor oluşu kitabın önemli sayılabilecek bir özelliğidir. Ne var ki bu bağlamda, husûsen İslam felsefesi çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin –her ne kadar anlaşılabilir nedenlerden ötürü de olsa- nicelik ve nitelik itibarıyla zayıf kaldığını ve geliştirilmeye muhtaç bulunduğunu da sözlerimize ilave etmemiz gerekmektedir. Ancak yine de İslam felsefesi açısından bakıldığında bu çalışmanın, İslam filozoflarının Yeni Platoncu felsefe ile irtibatını ameli felsefe bakımında kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmayı hedefleyen herhangi bir soruşturmada mutlaka dikkate alınması icap eden bir kitap olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz.